

Υπεύθυνη Περιβαλλοντική Συμπεριφορά: Η αναγκαιότητα διαμόρφωσής της στους μαθητές - μελλοντικούς πολίτες - μέσα από την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση.

*Τραγουδάρα Κωνσταντίνα¹, Ευαγγέλου Β. Φίλιππος², Κίτσιος Β. Γεώργιος³
και Σωτηρακόπουλος Γεώργιος⁴*

1. Δασκάλα στο 2^ο Δ.Σ. Ηγουμενίτσας
kontragoudara@gmail.com
2. Δάσκαλος στο 9^ο Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Ιωαννίνων
– Διδάκτωρ του Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
me01019@cc.uoi.gr
3. Δάσκαλος, Προϊστάμενος του 3/θ Δημοτικού Σχολείου Πύργου Τήνου
gior_kitsios@yahoo.gr
4. Σχολικός Σύμβουλος 1^{ης} Περιφέρειας Π.Ε. Αιτ/νίας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία αναλύεται διεξοδικά η αναγκαιότητα, μέσω της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, ανάπτυξης συμπεριφοράς στους μαθητές που στοχεύει στην επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων και συναντάται ως «υπεύθυνη περιβαλλοντική συμπεριφορά». Με άλλα λόγια, αναπτύσσονται επιχειρήματα σύμφωνα με τα οποία το σχολείο, μέσω του θεσμού της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, είναι σε θέση να εκπαιδεύσει τους μαθητές στα σύγχρονα περιβαλλοντικά θέματα, να τους ενημερώσει και να τους προκαλέσει το ενδιαφέρον για δράση. Παράλληλα, επισημαίνεται ότι η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση μπορεί να διαμορφώσει σε κάθε μαθητή έναν κώδικα συμπεριφοράς γύρω από τα θέματα που αφορούν την ποιότητα του περιβάλλοντος. Τέλος, απότερος σκοπός των παραπάνω είναι η αναγκαιότητα διαμόρφωσης υπεύθυνης περιβαλλοντικής συμπεριφοράς στους μαθητές - μελλοντικούς πολίτες - μέσα από την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Θεωρία της ΠΕ και της Εκπαίδευσης για το Περιβάλλον και την Αειφορία

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Υπεύθυνη περιβαλλοντική συμπεριφορά, μαθητές

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τις τελευταίες δεκαετίες αποτελεί κοινή πεποίθηση ότι ο έλεγχος της φύσης από τον άνθρωπο προσέλαβε τη μορφή εξουσίασης. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρήθηκε μια ευρείας κλίμακας επέμβαση στο περιβάλλον, η οποία όχι μόνο ήταν περιττή και ανώφελη, αλλά άφησε ανεξίτηλα τα ίχνη της αλλοίωσης στη φύση, η οποία θεωρήθηκε κτήμα του σύγχρονου ανθρώπου. Ο σύγχρονος άνθρωπος αδιαφόρησε πλήρως για την εγγενή ισορροπία του φυσικού οικοσυστήματος με αποτέλεσμα τη σταδιακή διατάραξη της λειτουργίας του τελευταίου. Κατά συνέπεια, η σχέση μεταξύ του σύγχρονου ανθρώπου και της φύσης έχει διαταραχθεί, με αποτέλεσμα να βρισκόμαστε σε μια Περιβαλλοντική κρίση που απειλεί όλο τον πλανήτη.

Για τους παραπάνω λόγους καθίσταται αναγκαία η αντιμετώπιση αυτής της Περιβαλλοντικής κρίσης. Μια θεμελιώδης προϋπόθεση για την αντιμετώπιση της είναι η εκπαίδευση των μαθητών – μελλοντικών πολιτών - και ειδικότερα η διαμόρφωση υπεύθυνης περιβαλλοντικής συμπεριφοράς μέσα από την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

Το εκπαιδευτικό σύστημα (και οι εκπαιδευτικοί) μέσω του θεσμού της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης καλείται να αποτελέσει την αιχμή κοινωνικής αλλαγής και ιδεολογικής μετατόπισης, να εφοδιάσει τους μαθητές, τους μελλοντικούς πολίτες του κόσμου, με νέες αντιλήψεις, νέες στάσεις και νέο ήθος. Όλα αυτά τα στοιχεία προσιδιάζουν καλύτερα στις ανάγκες του ανθρώπου και της Φύσης, με στόχο την οικοδόμηση ενός υγιέστερου μέλλοντος για όλο τον πλανήτη.

Παράλληλα, το σχολείο μέσω της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης οφείλει να προετοιμάσει τους νέους ανθρώπους, μέσω της ορθής και τεκμηριωμένης ενημέρωσης και γνώσης, για την αποτελεσματικότερη συμμετοχή τους στη διαμόρφωση της παγκόσμιας κοινωνίας του αύριο. Ωστόσο, μπορούμε να πούμε ότι η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση από την ίδια τη φύση της και εξ' αρχής διέθετε και διαθέτει όλα τα χαρακτηριστικά ενός «κινήματος» ικανού για τομές και καινοτόμες λύσεις. Πολύ περισσότερο σήμερα που «θέσει» καλείται να στηρίξει τις αρχές τις αειφορίας, ειδικότερα του αειφορικού σχολείου και να συμβάλλει στη διαμόρφωση υπεύθυνης περιβαλλοντικής συμπεριφοράς στους μαθητές και μελλοντικούς πολίτες της παγκόσμιας κοινότητας (Κατσίκης, 2007: 266).

Μέσα από τα κείμενα που κατά καιρούς έχουν γραφτεί και αναφέρονται στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, απαιτείται η ανάπτυξη συμπεριφοράς που στοχεύει στην επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων και συναντάται ως «υπεύθυνη περιβαλλοντική συμπεριφορά»(Marcinkowski,1998).

Ωστόσο, το ακριβές περιεχόμενο της Υπεύθυνης Περιβαλλοντικής Συμπεριφοράς και ποιες μορφές συμπεριφοράς εντάσσονται σε αυτήν, δεν έχουν επαρκώς καθοριστεί, παρά τις οποίες έρευνες έχουν γίνει και τις εκάστοτε προτάσεις που έχουν διατυπωθεί.

Σύμφωνα με έναν ευρύ ορισμό της Υπεύθυνης Περιβαλλοντικής Συμπεριφοράς, στη τελευταία εντάσσονται το σύνολο των παρατηρούμενων συμπεριφορών που σκοπεύουν ή προτίθενται να συνεισφέρουν στην επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων (Marcinkowski,1998) ή μια δράση που μπορεί να λάβει χώρα, ως αποτέλεσμα των περιβαλλοντικών στάσεων ενός ατόμου (Dawn & McDonough, 1999).

Παρόλα αυτά, ο συγκεκριμένος ορισμός μειονεκτεί με βάση το γεγονός ότι πολλές φορές υπάρχει ασυνέπεια ανάμεσα στη πρόθεση και το αποτέλεσμα μιας συμπεριφοράς, όπως για παράδειγμα οι προσπάθειες εξοικονόμησης ενέργειας στα σπίτια που δεν οδηγούν όμως σε μείωση των ενδείξεων του μετρητή (Marcinkowski, 1998).

Ωστόσο, η Υπεύθυνη Περιβαλλοντική Συμπεριφορά παραμένει ο απώτατος στόχος της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και υπό αυτή τη μορφή είναι συνώνυμη με την περιβαλλοντική βασική εκπαίδευση (Sia et al., 1985).

Χαρακτηριστικά οι Hawthorne and Alabaster (1999) αναφέρουν ότι: «Εάν έχουν το κίνητρο και την ευκαιρία, τα περιβαλλοντικά μορφωμένα άτομα θα μετατραπούν σε περιβαλλοντικούς πολίτες, ως αποτέλεσμα της ικανότητας που διαθέτουν για δράση». Ειδικότερα, μπορούμε να πούμε ότι η αναφορά στη δράση και ειδικότερα στην περιβαλλοντική δράση εντοπίζεται είτε στην άμεση είτε στην έμμεση. Άμεση περιβαλλοντική δράση θεωρείται η πράξη της ανακύκλωσης, η φροντίδα για αγορά βιολογικών τροφών, η συνειδητά ελαχιστοποίηση της χρήσης του αυτοκινήτου κλπ. Ως έμμεση περιβαλλοντική δράση θεωρείται η δωρεά χρημάτων σε περιβαλλοντικούς φορείς, η πολιτική δράση, η συγγραφή άρθρων για το περιβάλλον, κλπ (Αναστόπουλος κ.ά., 2005).

Ταυτόχρονα, στο κείμενο της Διακήρυξης της Διάσκεψης της Τυφλίδας (1977), που αποτελεί το κύριο θεωρητικό πλαίσιο της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και καθορίζει την μετέπειτα πορεία της, η αναφορά στην υπεύθυνη περιβαλλοντική συμπεριφορά δεν περιλαμβάνει μόνο γνώσεις, στάσεις και δεξιότητες, αλλά και μια ενεργή συμμετοχή στη κοινωνία (Hungerford & Volk, 1990).

Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί ότι έχουν αναπτυχθεί πολλές θεωρίες για να εξηγήσουν τη διαδικασία σχηματισμού της Υπεύθυνης Περιβαλλοντικά Συμπεριφοράς σαν αποτέλεσμα της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, στηριζόμενες στη λογική ότι κύριος στόχος της ΠΕ είναι η αναδιαμόρφωση της ανθρώπινης συμπεριφοράς (Hwang et al., 2000). Τέτοιες θεωρίες είναι οι παρακάτω:

1) «*Το πρώτο μοντέλο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*»: Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο επικράτησε η άποψη ότι μπορούμε να αλλάξουμε την ανθρώπινη συμπεριφορά απέναντι στο περιβάλλον παρέχοντας περισσότερη γνώση γύρω από αυτό και τα προβλήματα του (Hungerford and Volk, 1990; Hungerford, 1996).

2) «*Το Διάγραμμα Ροής της Συμπεριφοράς (Behavior Flow Chart)* από τους Hungerford και Volk (1990)»: Σύμφωνα με αυτό, αν θέλουμε από τους εκπαιδευόμενους να αποδεχτούν την ευθύνη τους απέναντι στο περιβάλλον και να είναι πρόθυμοι να αγωνιστούν για τα περιβαλλοντικά ζητήματα σε τοπικό επίπεδο, πρέπει να αισθάνονται τα ζητήματα αυτά «κτήμα» τους και προσωπική τους υπόθεση και ταυτόχρονα να νιώθουν ότι έχουν τη δύναμη και τις ικανότητες να δράσουν (Hungerford, 1996).

3) «*Η Θεωρία της Προκαθορισμένης Συμπεριφοράς (The Theory of Planned Behavior)*, η οποία διατυπώθηκε από τον Icek Ajzen το 1991»: Η θεωρία αυτή μελετά τη συμπεριφορά που αναπτύσσουν οι άνθρωποι κάτω από συνθήκες, όπου η απόφαση για το αν θα συμπεριφερθούν ή όχι με ένα συγκεκριμένο τρόπο δεν εξαρτάται μόνο από τους ίδιους. Η συμπεριφορά που παρουσιάζουν τελικά, δεν είναι αποτέλεσμα μονάχα της δικής τους βούλησης και θέλησης. Σύμφωνα με τη παραπάνω θεωρία, η ανθρώπινη συμπεριφορά πηγάζει κατευθείαν από την πρόθεση του ατόμου να συμπεριφερθεί με κάποιο τρόπο, με βάση το σκεπτικό ότι όσο πιο δυνατή είναι η πρόθεση του να συνδεθεί με μια συμπεριφορά, τόσο πιο πιθανό είναι και το γεγονός να την κάνει πράξη. Πρέπει να σημειωθεί ότι η θεωρία της Προκαθορισμένης Συμπεριφοράς επικεντρώνεται πάντοτε σε μια συγκεκριμένη συμπεριφορά με καθορισμένο περιεχόμενο, όπως είναι η προσφορά χρημάτων στον Ερυθρό Σταυρό. Κατά συνέπεια, σε αυτή την περίπτωση εκτιμά την πρόθεση του ατόμου να δώσει

χρήματα στον Ερυθρό Σταυρό συγκεκριμένα, και όχι αν προτίθεται να προσφέρει χρήματα, γενικότερα, για φιλανθρωπικούς σκοπούς ή αν θέλει να βοηθήσει τον Ερυθρό Σταυρό (Ajzen, 1991).

Ωστόσο, παρόλες τις διαφορετικές προσεγγίσεις μέσω των θεωριών για την Υπεύθυνη Περιβαλλοντικά Συμπεριφορά, οι Hungerford και Volk (1990) ορίζουν τον «περιβαλλοντικά υπεύθυνο πολίτη», σαν το άτομο που διαθέτει τα εξής χαρακτηριστικά - στοιχεία:

- ✓ Αντίληψη του περιβάλλοντος ως σύνολο και να είναι ευαισθητοποιημένο στα περιβαλλοντικά ζητήματα.
- ✓ Βασική κατανόηση των λειτουργιών του περιβάλλοντος και των σχετικών με αυτό προβλημάτων.
- ✓ Αισθήματα ενδιαφέροντος για το περιβάλλον και να επιθυμεί να συμμετάσχει ενεργά στη βελτίωση και στην προστασία του περιβάλλοντος.
- ✓ Τις ικανότητες για την πιστοποίηση και επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων.
- ✓ Ενεργή εμπλοκή σε όλα τα επίπεδα για την επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Επιπρόσθετα, οι Hungerford και Volk (1990) σημειώνουν ότι για να επιτευχθεί η αλλαγή στη συμπεριφορά των μαθητών – εκπαιδευόμενων- προς μια νέα πιο υπεύθυνη περιβαλλοντική συμπεριφορά, το σχολείο οφείλει:

1. Να διδάσκει περιβαλλοντικά σημαντικές οικολογικές έννοιες και τις περιβαλλοντικές σχέσεις αλληλεξάρτησης που υπάρχουν ανάμεσα στις συγκεκριμένες έννοιες.
2. Να παρέχει προσεκτικά σχεδιασμένες και σε βάθος ευκαιρίες για τους μαθητές, έτσι ώστε οι τελευταίοι να αναπτύξουν ένα επίπεδο περιβαλλοντικής ευαισθησίας, το οποίο θα ενθαρρύνει την επιθυμία τους να συμπεριφερθούν με κατάλληλους τρόπους.
3. Να παρέχει ένα πρόγραμμα σπουδών το οποίο θα έχει ως αποτέλεσμα τη σε βάθος γνώση των περιβαλλοντικών θεμάτων.
4. Να παρέχει ένα πρόγραμμα σπουδών το οποίο θα διδάσκει στους μαθητές πως μπορούν να αποκτήσουν τις ικανότητες για την ανάλυση και τη διερεύνηση των θεμάτων και παράλληλα να παρέχουν τον απαιτούμενο χρόνο για την εφαρμογή των ικανοτήτων αυτών.
5. Να παρέχει ένα πρόγραμμα σπουδών το οποίο θα διδάσκει στους μαθητές τους τρόπους που μπορούν να αποκτήσουν δεξιότητες συμμετοχής, μέσα από την ιδιότητα τους και τα δικαιώματα που έχουν ως πολίτες και πως μπορούν να τις εφαρμόσουν για την επίλυση των θεμάτων και παράλληλα να παρέχουν τον απαιτούμενο χρόνο για την εφαρμογή των συγκεκριμένων ικανοτήτων.
6. Να παρέχει ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον το οποίο θα ενθαρρύνει την προσδοκία των μαθητών ότι η πραγματοποίηση της υπεύθυνης συμπεριφοράς θα τους προσδώσει μεγαλύτερη ισχύ.

Σύμφωνα με τους Hungerford και Volk (1990) τα παραπάνω αποτελούν τις έξι κύριες εκπαιδευτικές συνιστώσες για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση ενός προγράμματος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπερασματικά, μπορούμε να ισχυρισθεί κανείς ότι το σχολείο μέσω του θεσμού της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης είναι σε θέση να εκπαιδεύσει τους μαθητές στα σύγχρονα περιβαλλοντικά θέματα, να τους ενημερώσει και να τους προκαλέσει το

ενδιαφέρον για δράση. Ακόμη, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση μπορεί να διαμορφώσει σε κάθε μαθητή έναν κώδικα συμπεριφοράς γύρω από τα θέματα που αφορούν την ποιότητα του περιβάλλοντος. Κατά συνέπεια, είναι σαφές ότι η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση ξεπερνά τα στενά πλαίσια του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος, επεκτείνεται και σε άλλους κοινωνικούς και θεσμικούς φορείς, με σκοπό την ανάπτυξη μιας υπεύθυνης περιβαλλοντικής συνείδησης (Φλογαίτη, 1998).

Με άλλα λόγια, είναι αναγκαίο να επισημανθεί ότι για ένα ζήτημα που είναι οικουμενικό και αδιαίρετο, όπως είναι η προστασία του περιβάλλοντος, κυρίαρχος στόχος της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης επιβάλλεται να είναι η διαμόρφωση υπεύθυνης περιβαλλοντικής συμπεριφοράς στους μαθητές και μελλοντικούς πολίτες του πλανήτη, έτσι ώστε να μπορούν να αντιμετωπίζουν το περιβάλλον φιλικά, προληπτικά και προστατευτικά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΗ

- Αναστόπουλος, Χρ., Ξανθάκου, Γ. και Καϊλα, Μ. (2005), Μοντέλα στάσεων στην Περιβαλλοντική Αγωγή, *Θέματα στην Εκπαίδευση*, 6:2-3, 123 – 142.
- Κατσίκης, Απ. (2007), Περιβάλλον και Εκπαίδευση. Διασυνδέσεις στη βάση των αρχών της αειφορίας, *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου «Η Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και οι Προκλήσεις της εποχής μας»*, 261 – 267, Σχολή Επιστημών Αγωγής Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Φλογαίτη, Ε. (1998), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Ελληνικά Γράμματα.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Ajzen, I. (1991), The Theory of Planned Behavior, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179 – 211, Academic Press.
- Dawn, P. J. and McDonough, M.H. (1999), Environmentalism of Africans Americans, An Analysis of the Subculture and Barriers Theories, *Environment and Behavior*, 31,155-177.
- Hawthorne, M. and Alabaster, T. (1998), Citizen 2000: development of a model of environmental citizenship, *Global Environmental Change*,9, 25-43.
- Hungerford, H. and Volk., T. (1990), Changing Learner Behavior through Environmental Education, *Journal of Environmental Education*, 21 (3), 8-21.
- Hungerford R. H., (1996), The development of responsible environmental citizenship: A critical challenge, *Journal of Interpretation Research*, 1 (1).
- Hwang, Y.-H., Kim, S.-I. and Jeng, J. – M. (2000), Examining the Causal Relationships among Selected Antecedents of Responsible Environmental Behavior, *Journal of Environmental Education*, 31(4), 19-25.
- Marcinkowski, T. (1998), Predictors of Responsible Environmental Behavior: A Review of Three Dissertation Studies, στο: *Essential Readings in Environmental Education, The Center for Instruction, Staff Development and Evaluation*.
- Sia, A.P., Hungerford, H.R. and Tomera, A.N. (1986), Selected predictors of responsible environmental behavior: An analysis, *Journal of Environmental education*, 17(2), 31-40.